

REVIEW ESSAY

af Michael Hviid Jacobsen

Norbert Elias

– om et sociologisk fænomens
forsinkede anerkendelse i anlednin-
gen af udgivelsen af et attenbinds
samleværk

Fænomenet Norbert Elias

Dette review essay er udarbejdet i anledningen af den igangværende udgivelse af Norbert Elias' (1897-1990) samlede værker på University College Dublin Press – samfulde atten bind samt et lille supplement – der rummer nyoversættelser, tekstbearbejdnings og helt nye udgivelser, der nu for første gang gøres tilgængeligt for et internationalt publikum på engelsk. Der er tale om æstetiske værker, flot indbundne og med en kræsen for detaljen og gennemredigerede af bl.a. Stephen Mennell, Richard Kilminster, Steven Loyal, Stephen Quilley og andre førende britiske Elias-fortolkere. Værkerne udgives med støtte fra The Norbert Elias Foundation, der nu igennem en længere årrække har arbejdet for at udbrede kendskabet til Elias' særlige perspektiv, der har været underbelyst i sociologien. Med denne nye udgivelse af hans samlede værker er der måske en mulighed for, at Elias endelig opnår den anerkendelse og udbredelse, som hans sociologiske arbejdes kvalitet og vigtighed berettiger. Denne omfattende udgivelse, der strækker sig over den næstkommende årrække, skal således ses som en hyldest til en af de største – men også relativt set mindst eksponerede – af de såkaldt klassiske sociologer i det 20. århundrede. Elias' skæbne i sociologien består nemlig i, at han på en og samme tid både med tiden gradvist er blevet stadig mere anerkendt og citeret, samtidig med at mange af hans substantielle arbejder vedvarende synes at være ukendte eller oversete, også til trods for, at flere af nutidens store sociologer,

som vi dyrker i disse år, så som Pierre Bourdieu, Zygmunt Bauman, Anthony Giddens og Niklas Luhmann, alle står i dyb intellektuel gæld til Elias' overordnede perspektiv og ikke mindst hans specifikke begrebsudviklinger. Og den anerkendelse, som Elias endelig – efter mange års glemsel – opnåede, kom først meget sent i livet og har endnu ikke formået at sætte sig igennem i eksempelvis Danmark eller andre af vores nordiske nabolande. Derfor kan man med rette hævde, at kendskabet til Elias' arbejde til stadighed forekommer overraskende sparsomt for mange danske sociologer.

Ikke desto mindre berigede Elias sociologien med en lang række begreber og analyser, der i dag bør være obligatorisk læsning og forventelig viden hos såvel skolede forskere som studerende. Elias udviklede nemlig, over et langt akademisk liv, et særegent og raffineret perspektiv på studiet af samfundsmæssige forhold, der blandt andet betonedede, at sociale fænomener udvikler sig over tid – endog ofte over lang tid – hvorfor det er nødvendigt at anlægge et blik på samfundsforandringer og deres årsager og virkninger, der forener discipliner som sociologi, historie og psykologi – eksempelvis i hans påpegning af den intime relation mellem sociogenese og psykogenese, makro og mikro. På denne nåde stod Elias både på skuldrene af mange af de store klassiske sociologer som Karl Marx, Émile Durkheim og Max Weber, som alle også besad en særdeles veludviklet historisk bevidsthed, og repræsenterede en nærmest revolutionerende nytænkning og synteseambition, der dog først for alvor slog igennem i sociologien på tidspunktet omkring hans død. Som han selv bemærkede i sin grundbog i sociologi *What Is Sociology?*:

I sociologien, som i andre videnskabsdiscipliner, udvikler enhver senere teori sig både som en videreførelse af og som en kritisk distance-
ring fra tidligere teorier (Elias 1978:182).

Det forhold, at Elias både byggede videre på andres arbejde og selv skabte nyt, foranledigede Zygmunt Bauman til engang at beskrive Elias som et særligt sociologisk "fænomen", der grundlæggende var kendetegnet ved et ønske om at gentænke og forny hele det sociologiske projekt – et ønske, som bevirkede, at Elias stort set arbejdede hele sit liv og så sit liv gennem sit arbejde. Han var en mand, der fuldt ud levede og åndede og lod sig opsluge af kærligheden til sit sociologiske virke, hvilket han selv gentagne gange bekender i de tankevækkende selvbiografiske refleksioner, der blev udgivet posthumt (jf. Elias 1994). Zygmunt Bauman beretter om dette sociologiske fænomen:

I sin ubønhørlige diagnose af den moderne sociologis lidelser, forekommer Elias ofte skamløst nittenårhundredtalsagtig. Faktisk bevæger han sig blandt nutidens sociologiske feticher som en rejsende fra det forrige århundrede, som en discipel af Comte og Simmel, en samtalepartner

med Marx, Tönnies og Spencer, og stadig varmet af deres kampe og opildnet af deres bekymringer – blot for, meget til sin forfærdelse, at notere sig, at disse kampe for længst er glemt og bekymringerne latterliggjort. Det er derfor forventeligt, at han betragter dette hukommelsestab som utilgiveligt og hånen som urimelig. Han konkluderer, at sociologien på et eller andet tidspunkt i nyere tid valgte at følge en forkert vej (Bauman 1979:119).

Det er denne sociologiens forkerte afkørsel, foranlediget af såvel handlings- som struktursociologi, der begge overser centrale aspekter af det sociale liv, som Elias forsøger at korrigere og føre tilbage på rette spor med sit figurationsteoretiske og processociologiske perspektiv og sine mange dybdegående og illustrative empiriske studier – studier, der også inspirerede en hel generation af fortrinsvis tyske og hollandske sociologer (jf. Gleichmann, Goudsblom & Korte 1977). Det var således kendetegnende for Elias, at han formåede at forbinde abstrakte begreber og generel sociologisk teori med empiriske fakta, eller snarere at udlede mere abstrakte og formalteoretiske forståelser fra konkrete empiriske studier. Elias bidrog gennem sit omfattende forfatterskab således både til udviklingen af generel sociologi og specialiseret sociologi, hvilket jeg vender tilbage til nedenfor.

Som Bauman ovenfor – og adskillige andre fortolkere af Elias' forfatterskab – ganske rigtigt har bemærket, er der noget grundlæggende altmodisch eller gammeldags over Elias, over hele hans måde at skrive på, hans personlige fremtoning og mange af hans analytiske eksempler. En hollandsk avis hævdede sågar engang, at Elias altid havde været gammel, hvilket naturligvis er en overdrivelse, men påstanden indfanger ganske godt, at Elias først meget sent i livet opnåede anerkendelse og genkendelse i den akademiske verden. Faktisk opnåede han først fastansættelse på universitetet som 57-årig (et tidspunkt i karriereforløbet, hvor de fleste andre overvejer seniorordninger eller pensionsplaner), og det var først i de sidste ti år af sit liv, at han oplevede at blive tildelt priser og anerkendelser for sit omfattende og nyskabende arbejde. Selvom værker som *The Court Society* og *The Civilizing Process* oprindeligt blev forfattet i 1930'erne – hvilket deres sprogbrug og syntaks vidner om – blev kendskabet til dem nemlig først udbredt ved deres udgivelse på engelsk med næsten fyrré års forsinkelse. Således oplevede Elias, at hele hans virke og hele hans perspektiv først meget sent i livet blev gjort til genstand for kollegers analyse, anvendelse og anerkendelse.

Den oversete Elias

Når jeg har holdt forelæsninger om Norbert Elias for studerende, er der som regel to reaktioner, som ofte går hånd i hånd, men som også sender modsatrettede signaler. For det første finder de studerende, at det – særligt når de har læst uddrag af *The Civilizing Process*, som til stadighed må betegnes som fyrtår-

net i Elias' forfatterskab – er interessante, opsigtsvækkende og til tider endda ligefrem morsomme analyser og eksempler (sidstnævnte særligt i forhold til fremvæksten af og forandringen i etiketteregler for f.eks. spytning i offentlige sammenhænge eller sømmelig soveværelseadfærd, der præsenteres i værkets første halvdel). For det andet er deres indtryk imidlertid også, at det er meget tung og mættet læsning, som næsten tager pusten og modet fra læseren. Denne oplevelse er formentlig mere almengyldig end blot afgrænset til de studerende, jeg har undervist, og den foranlediget af, at Elias i sine tekster – uanset om det er de tidlige eller senere – skriver på en særdeles komprimeret måde, der trods interessante analyser og vigtige pointer ikke altid indbyder til læsning. Man kan kort sagt sige, at det kræver en vis træning at læse Elias – ikke fordi han unødigt akademiserer eller komplicerer sine analyser, men fordi hele hans fremstillingsform er forholdsvist træg og "videnskabelig". Til gengæld er Elias, i modsætning til mange andre i den sociologisk-akademiske verden, mere fordøjelig i andre henseender, blandt andet fordi han ikke på hver anden linie har alenlange henvisninger til andres arbejder og til andres begreber. Faktisk hævder flere fortolkere og kommentatorer, at Elias var noget karrig med at vise, hvorfra han hentede inspiration, hvilket også har irriteret mange af hans samtidige og senere fortolkere, der har savnet en anerkendelse af andres perspektiv.¹

De i dette review essay omtalte nyudgivelser giver nu en kærkommen mulighed for – for alvor – at læse og stifte mere substantielt bekendtskab med Elias, for at opnå førstehåndskendskab til en af de store sociologiske forskere, som man ofte hører refereret, men hvis arbejde man sjældent selv har fordybet sig i. Elias er en tænker, som mange studerende og forskere til stadighed læser om i den voksende og tilgængelige, men stadig ikke voldsomt omfangsrige, sekundærlitteratur (jf. f.eks. Loyal & Quilley 2004; Mennell 1992; Salumets 2001; Smith 2001; van Krieken 1998; læs for øvrigt også det både pædagogiske og særdeles velskrevne kapitel om Elias af Gunnar Olofsson i *Klassisk og moderne samfundsteori*), men som de sjældent læser – altså sætter sig ned med en af Elias' bøger og læser den og fordyber sig i dens argumentation fra start til slut. Der er formentlig mange – og endog gode, men ofte misforståede – grunde hertil. For det første skriver Elias, som nævnt ovenfor, særdeles komprimeret, tungt og detaljeret – se blot på *The Civilizing Process* – hvilket gør læsningen tung og til tider uinspireret (også selvom Elias er eminent til at beskrive og eksemplificere). For det andet forekommer mange af hans analyser at dreje sig om tematikker eller problemstillinger, som for mange sociologer umiddelbart forekommer bedagede, eller som synes underligt uaktuelle, fordi de ofte skuer endog særdeles langt tilbage i fortiden for at kontekstualisere nutiden som en modsætning til mange af de i tiden populære snapshot-analyser af identitet, medier og globalisering, der forekommer underligt løsrevet fra en mere historisk funderet sociologisk forståelse. Elias betegnede selv dette fænomen, med en blanding af humor og alvor, som "sociologiens tilbagetrækning til nuti-

den“ (jf. Elias 1987). For det tredje kan Elias' værker til tider forekomme ufordøjelige, fordi de gennem for sociologien tilsyneladende perifere eller forholdsvist partikulære genstandsfelter (som døden, sport eller Mozart) belyser mere generelle eller almene samfundsmæssige forhold og tendenser, men man skal vedvarende erindre, selv når man læser de mindre kendte tekster af Elias, at han vedvarende arbejdede på at forfine, raffinere og eksemplificere sit figurationssociologiske udgangspunkt. De nyudgivne atten bind giver således rig lejlighed til, for det første, at læse Elias selv – og gøre det i smukt indbundne og sprogligt bearbejdede udgaver, og for det andet at aflive nogle af de ovenstående myter, der tilsyneladende hersker om hans forfatterskabs karakter – stilistisk såvel som indholdsmæssigt.

Figurationssociologiens fader

Hele Elias' forfatterskab kredsedes om udviklingen af figurationssociologien, som oprindeligt blev betegnet "konfigurationssociologien", og således er betegnelsen "figurationssociologiens fader" særdeles rammende for hele hans virke. Elias havde meget vigtigt på hjerte, ikke kun for sociologer, men også for samfundsforskere i al almindelighed, og betydningen og nødvendigheden af hans figurationssociologiske perspektiv er ingenlunde aftaget i årenes løb som følge af hans vedvarende noget oversete status i sociologien, snarere tværtimod. Det er vigtigt at påpege, at figurationssociologi *ikke* er en teori eller en metode, men derimod et perspektiv på eller en tilgang til – ontologisk, epistemologisk, metodologisk og værdimæssigt – at forske i socialt liv. Lad mig her således kort opliste nogle af de, for mig at se, til stadighed væsentlige pointer og perspektiver, som Elias som en af de første og mest konsistente lancerede, og som gør nyudgivelsen af hans samlede værker til en ny milepæl i sociologien.

For det første i forhold til Elias' overordnede arbejdsform og perspektiv på vidensproduktion – her formåede han, ligesom de store klassikere forud for ham, på gennemgribende vis at *forene teori og empiri på en organisk måde*, således at teorierne ikke blot fungerede som abstrakte stilladser for sporadisk empiri, og således at empirien heller ikke blot tjente som dekorerende af forskerens a-priori-forestillinger om den sociale verdens beskaffenhed. Som Stephen Mennell (1992:94) metaforisk konstaterede, anvendte Elias konsekvent "empirisk dokumentation og teori som mursten og mørtel" i sine analyser. Dette opnåede han fordi, at hans figurationsteoretiske grundskabelon, som formentlig blev undfanget gradvist i hans unge år, oprindeligt udsprang af indtryk fra indledende empirisk arbejde, og at dette empiriske arbejde og opfølgninger herpå efterfølgende substantierede, modificerede og videreudviklede denne teoretiske skabelon i en gensidig vekselvirkning – man kunne således måske endda hævde, at Elias, som en af de første allerede mange år forud for Derek Layders lancering af begrebet "adaptiv teori" i slutningen af 1990'erne arbejdede adaptivt.

For det andet og i forlængelse heraf i forhold til Elias' substantielle bidrag til sociologien – her var han en uovertruffen syntesetænkner med blik for *sociale sammenhænge*, hvilket kom til udtryk i hans konsistente betoning af *homines aperti* (de åbne og gensidigt afhængige mennesker) i stedet for *homo clausus* (det selvopretholdende og isolerede menneske), en fokusering på kæder af gensidig afhængighed ("figurationer") i stedet for isoleret på individ eller struktur, på sociogenese og psykogenese som nøje forbundne processer, på sociale processer og relationer i stedet for på handlinger eller systemer, på det langstrakte perspektiv i stedet for på snapshotet, på diakroni i stedet for synkroni, på skiftende magtrelationer og asymmetriske magtkonstellationer i stedet for på statisk magtbesiddelse, på sammenhængen mellem mikro (adfærdsetiketter og selvtugt) og makro (statsdannelseprocesser), på de utilsigtede konsekvenser af målrettet handling i stedet for en rationalistisk forståelse af forudsigelig samfundsplanlægning, og på inddragelsen af en mangfoldighed af empirisk materiale lige fra etikettebøger til sociodemografiske optegnelser – alt dette vidner om en sociolog, der var på forkant med de synteskabende og paradigmeopløsende vinde, der har blæst i sociologien siden 1980'erne. I den nyudgivne attenbindsserie forefindes således også de kendte værker som *The Civilizing Process* (her omdøbt til *On the Process of Civilisation*), *What Is Sociology?* og *Established and Outsiders*, der vidner om denne evne til syntese. I alle disse velkendte og anerkendte værker, der vel efterhånden har opnået klassikerstatus i sociologien, forefindes Elias' særlige figurationssociologiske tilgang beskrevet og eksemplificeret – både i forhold til det særdeles langstrakte historiske perspektiv, som i *The Civilizing Process*, den mere kortsigtede, men dog stadig historisk bevidste analyse, som i *Established and Outsiders*, eller i mere generel teoretisk-begrebslig forstand, som i *What Is Sociology?* Enhver, der ønsker at stifte bekendtskab med Elias, burde overveje indledningsvist at konsultere netop disse tekster. Ved en læsning af et hvilket som helst af de atten nye bind vil man kunne støde på konkrete analyser af de ovenfor omtalte figurationssociologiske forståelser, uanset om det er nogle af de mere velkendte værker fra Elias' hånd eller nogle af de forholdsvis oversete og ukendte analyser, som jeg vender tilbage til nedenfor.

For det tredje i forhold til Elias' videnskabelige og værdimæssige habitus – her var han også en ener i den forstand, at han vedvarende betonedede en *vekselvirkning mellem videnskabelig distance og indlevelse*, en balancegang mellem værdineutralitet og engagement (som beskrives detaljeret i værket *Involvement and Detachment*), som jeg vender tilbage til afslutningsvist i dette review essay. Modsat mange andre sociologer, der på den ene side enten hyldede politisk perspektivtagning og ideologisk identifikation, eller på den anden side ihærdigt forsøgte at opretholde illusionen om objektivitet og værdifri forskning, var Elias særdeles opmærksom både på nødvendigheden af, at forskeren træder et skridt tilbage fra den virkelighed, han undersøger og selv er en del af, for at undgå forveksling af virkelighed og værdier, fakta og fantasi, samtidig med at

han også fandt det vigtigt, at samfundsforskeren ikke negligerer den sociale baggrund for eller figuration bag egne analyser og fortolkninger. Det var blandt andet det, han mente med begreberne om "objekt-adækvat" og "realitets-kongruent" viden. For Elias var dette dog ikke kun et spørgsmål, der vedrører samfundsforskningen, men det udgør en iboende del af et almenmenneskeligt grundvilkår i forhold til at forstå og forholde sig til verden og til den viden, man opnår herom. Som han mindeværdigt skrev i den artikel, der senere blev omarbejdet og udbygget til bogen *Involvement and Detachment*:

Man kan ikke hævde om et menneskes perspektiv, at det i en eller anden absolut forstand er enten distanceret eller engageret (eller, hvis det foretrækkes, "rationelt" eller "irrationelt", "objektivt" eller "subjektivt"). Kun småbørn, og blandt de voksne måske de sindssyge, bliver involveret i deres oplevelser uden omtanke for deres umiddelbare følelser, og kun sindssyge mennesker er totalt upåvirkede af det, der foregår omkring dem (Elias 1956:226).

Det er således den refleksivt afbalancerede indstilling og erkendelsen af det umulige i enten total objektivitet eller total subjektivitet i samfundsforskningen, at Elias' særlige figurationssociologiske bidrag til videnssociologien skal lokaliseres – et bidrag, der betoner, at forskerens forståelser af verden er nøje knyttet til og ikke kan forstås løst fra de figurationer, relationer og magtkonstellationer, som vedkommende indgår i. Med disse mere overordnede betragtninger over Elias' figurationssociologiske tilgang, lad os da kaste lidt lys over nogle af de mere substantielle, men notorisk oversete analyser og vinkler, som attenbindsværket kan bibringe læseren.

De oversete værker

I nyudgivelsen findes der, ud over de almindeligt kendte værker som *The Civilizing Process* og *Established and Outsiders*, også en lang række overraskelser, som ikke blot skal tjene som kuriositeter eller samleobjekter for den Eliaselskende eller Elias-fortrolige læser, men som også kan inspirere vidt og bredt i sociologien. I hans tidlige skrifter helt tilbage fra ungdomsårene (Elias har faktisk ikke altid været gammel!), der præsenteres i det første bind i udgivelsesserien, behandler Elias gennem fascinerende essays en lang række centrale sociologiske problemstillinger som den naturalistiske betagtningsmåde, historiebegrebet, kunst og kitsch samt sociale udstødelsesprocesser – her specifikt eksemplificeret gennem Huguenoternes historiske skæbne i Frankrig. Disse essays foregriber flere af de temaer og forståelser, som senere mere substantielt behandles og udfoldes i *The Society of Individuals*, *The Germans*, *Established and Outsiders* og *The Civilizing Process*. Samtidig er den markante neo-kantianske og videnssociologiske inspiration fra – og spænding mellem – hans to tidlige mentorer, Richard Höhnswald og Karl Mannheim, tydelig i flere af teksterne.

Det er imidlertid også tydeligt, at Elias gradvist vender sig mod neo-kanitanismens idealisme, individualisme og negligering af den konkrete virkelighed, som Richard Kilminster bemærker i et inspirerende forord til dette første bind i serien, til fordel for en fokusering på det historiske og figurations-sociologiske perspektiv på den konkrete og håndgribelige sociale virkelighed.

Derudover findes der i de atten bind også for første gang en engelsk oversættelse af *Humana Conditio* (i bind 6), der oprindeligt kun udkom på tysk, og som fører Elias oprindelige tese om civiliseringsprocessen op til nutiden ved at fokusere på de seneste fyrré års udviklingshistorie i Vesten siden Anden Verdenskrig. Hvor det i *The Civilizing Process* var forskydninger i såvel interne som eksterne magtbalancer i senmiddelalderen og renæssancens kontinental-europæiske stater og hofsamfund, der udgjorde det analytiske og empiriske omdrejningspunkt, er det i dette værk særligt spændinger og konflikter mellem stater, der optager ham og den ændrede magtbalance, der opstår i Europa som følge af Den kolde Krigs fremvækst med en terrorbalance og et oprustningskapløb mellem de to supermagter. Her kan man se en historisk opdatering af hovedtankerne fra anden del af *The Civilizing Process*. Samtidig er der ansatser til, at Elias – som i *The Germans* (der i nyudgivelsen nu hedder *Studies on the Germans*) – er blevet mere opmærksom ikke blot på civiliseringssporet i den vestlige samfundsudvikling, men også på deciviliseringssporet, der fører til nye former for totalitarisme, folkemord og militarisme. *Humana Conditio* er således en særdeles vigtig opfølger til *The Civilizing Process*, der – tror jeg – med tiden kan gå hen og blive en lettere forsinket klassiker i sociologien på samme måde som *The Civilizing Process*, der også kun med mange årtiers forsinkelse opnåede klassikerstatus.

En af Elias' andre oversete bøger, som nu genudgives (også i bind 6), er *The Loneliness of Dying*, der nok var blevet betydeligt mere kendt i sociologikredse i Europa, hvis den var udkommet i den franske oversættelse udarbejdet af ingen ringere end Michel Foucault, der dog aldrig blev udgivet. Denne bog omhandler – måske mere på det skjulte plan – konsekvenserne af civiliseringsprocessen for de ældre og døende i vores samfund, der i stadig stigende grad "skubbes ud i kulissen" af samfundslivet og isoleres på institutioner som hospitaler eller plejehjem. Samtidig med at Elias i bogen er kritisk over for den nostalgiske tendens til at glorificere vores omgang med døden i tidligere og mindre civiliserede samfund, som han anklager den franske historiker Philippe Ariès for, er det også Elias' pointe, at vi i vores samfund behandler de døende og døde med en stadig mere begrænset værdighed, der skyldes, at de ældre og døende grundlæggende har mistet deres funktion i samfundslivet. Man kan således læse denne bog som et forsøg på at skitsere, hvordan de døende i stigende omfang fjernes fra eller bliver dysfunktionelle for de figurationer, som tidligere gjorde dem værdifulde for vores samfund. Der sker dermed en social devaluering af disse mennesker, som forstærkes af deres fysiske afsondring. Samtidig er det som nævnt tydeligt, at Elias modsætter sig tilbø-

jeligheden til at tale om “de gode gamle dage” som en retningsviser for, hvordan vi skal vurdere og evaluere nutidens samfund.

Et af de mest interessante og opsigtsvækkende skrifter, der udgives som et supplement til attenbindsværket, er Elias’ ufærdige manuskript med titlen *The Genesis of the Naval Profession*. Heri beretter han om flådeofficeren som en særlig professionsform, der fra slutningen af det 18. århundrede særligt i den engelske krigsflåde vinder frem, og som får en vigtig funktion i det engelske imperiums krigsførelse i forhold til eksempelvis den franske og spanske flåde. Værket kan både læses som et tidligt professionssociologisk skrift om flådeofficerens fremvækst som en del af flådens overordnede figuration og som et civilisationshistorisk rids over professionaliseringen og den funktionelle differentiering af stadig flere aspekter af samfundslivet, der afstedkommes af søfartskrigsindustriens nødvendighed og af samfundsstrukturens generelle udvikling på land. Bogen illustrerer en af Elias’ hovedpointer, som han har fra Georg Simmel, om eksistensen af de såkaldte *two-front strata* (der vertikalt er forbundet til og oplever pres både fra oven og fra neden i det sociale hierarki) og konflikten mellem de afhængighedsbånd, som knytter de fleste mennesker og professioner til både overordnede og underordnede sociale strata. I Elias’ tilfælde gør det sig her gældende i forhold til flådeofficeren, der befinder sig i spændingsfeltet mellem gentlemanofficeren, der som regel kom fra de højere samfundslag, og de mere manuelt orienterede navigatører, der som regel blev rekvireret fra de lavere samfundslag. Flådeofficeren blev således et centralt bindeled herimellem, et fokuspunkt i en figuration, der såvel i krigs- som fredstid var af største betydning for den mere generelle samfundsudvikling.

Ud over disse omtalte værker rummer den nye udgivelsesserie også flere andre af Elias’ mere perifere værker som hans noget negligerede bog om Mozart, hans bøger om tiden og om symbolteori samt hans poetiske essays og digtning. Derudover rummer attenbindsværket også nogle interessante opsamlingsværker, der indeholder interviews, selvbiografiske betragtninger og essays om forholdet mellem sociologi og humaniora samt et afsluttende appendiks. Alt i alt vil man med dette attenbindsværk på kontorhylden få rig lejlighed til at granske såvel center som periferi i et af det 20. århundredes mest spændende sociologiske forfatterskaber og bevidstheder.

Den figurationssociologiske fordring

De ovenstående betragtninger har alle forsøgt at illustrere, hvorfor nyudgivelsen af Norbert Elias’ samlede værker og ikke mindst den bearbejdning og oversættelse, som flere af dem i den forbindelse har undergået, netop er relevant for nutidens sociologer, uanset om de på forhånd er bekendte med eller uvidende om Elias’ særlige sociologiske perspektiv.

For Elias var det sociologiens fornemmeste opgave at fungere som en myte-destruktiv videnskab, der kunne korrigere og opløse de sociale fantasier, forvrængede forestillinger og forfejlede fortolkninger, der er fremherskende i sam-

fundet, og dermed fungere som et redskab, der skulle hjælpe til med at tilvejebringe viden, der kunne skabe fundamentet for et oplyst beslutnings- og handlingsgrundlag. Sociologien skulle gøre det uigennemskuelige gennemskueligt, således at mennesker – individuelt som kollektivt – kunne handle i overensstemmelse med de ønsker, drømme og ambitioner for samfundsudviklingen, de måtte have, uden at blive ofre for de ukontrollerede og ubegribelige processer, de i udgangspunktet selv bærer ansvaret for at have iværksat. Som han skrev i *What Is Sociology?*:

Den sociologiske forsknings opgave består i *at gøre disse blinde, ukontrollerede processer mere tilgængelige for den menneskelige fattesøve* ved at forklare dem og gøre det muligt for mennesker at orientere sig i det tætte sociale væv – der ganske vist er skabt af deres egne behov og handlinger, men som stadigvæk er uigennemskueligt for dem – og derved udøve en større kontrol med det (Elias 1978:153-154).

Den samfundsmæssige rolle, som Elias tiltænkte sociologien, er i dag mindst ligeså aktuel, som da han oprindeligt formulerede den – måske særligt i tider præget af tilsyneladende anonyme, ukontrollerbare og blinde kræfter som globalisering og individualisering. Elias antydede dog også, at sociologien selv er en figuration – et netværk af gensidig afhængighed mellem mennesker, der befinder sig i asymmetriske magtpositioner, funktionskæder og spændingssakser – en figuration bestående af magtbetingede bindeled mellem mennesker, der naturligvis også medvirker til at forme deres forståelser af virkeligheden og herunder skaber mytiske forestillinger og fantasier. Sociologien er ikke immun over for denne figurationsrelaterede tilbøjelighed. Derfor er det ofte vanskeligt også for sociologer selv at forstå deres egen figuration, som det er for andre mennesker, mens de frivolt tillader sig at forske i og fortolke alverdens andre figurationer som statsdannelse, familier og boligområder. Som Elias bemærker:

Indsigt i en figurations relative autonomi og immanente dynamikker er umulig for de mennesker, som udgør figurationen, så længe de forbliver totalt involveret og viklet ind i de forviklinger og konflikter, der stammer fra deres gensidige afhængighed. For at få indsigt i menneskelige figurationer er det nødvendigt at opnå en betydelig intellektuel adskillelse fra den figuration, man er medlem af, fra dens forandringstendenser, fra den "uundgåelighed" og fra de kræfter, som sammenknyttede men modsatrettede grupper udøver over hinanden (Elias 1978:165).

Sociologen må med andre ord tilstræbe at træde et skridt tilbage for at forstå sig selv og den videnskabelige figuration, han/hun er en del af. Her hører man

både et ekko af Max Webers fordring om "værdifrihed" og af Robert K. Mertons "outsiderdoktrin", hvilket dog ikke samtidig betyder, at man totalt skal eller kan løsrive sig fra det samfund, man lever i, eller den videnskab, man praktiserer. Det er således nødvendigt, at man forstår, at man som samfundsforsker selv er en iboende del af samfundets øvrige figurationer, hvilket både er en fordel og en ulempe. Det er en fordel, fordi det bevirker en intuitiv forståelse af en lang række samfundsmæssige forhold, som den totalt distancerede forsker ikke ville kunne opnå, medens det er en ulempe, fordi man risikerer at blive forført af eller blind over for de processer og relationer, man undersøger. Derfor er det vigtigt, at sociologen ikke lader sig forføre af de selvsamme former for sociale fantasier og myter, som ofte præger de mennesker, hvis liv man studerer. I nyudgivelsen af *Involvement and Detachment* skriver Elias således, som en direkte forlængelse af Max Weber, og som, efter min mening, bør være indgraveret i bevidstheden på enhver sociolog:

Såfremt samfundsforskere – selvom de anvender mere specialiserede procedurer og en mere teknisk sprogbrug – i sidste instans i deres tilgang til samfundsmæssige problemstillinger ikke er betydeligt mindre påvirkede af forudindtagede idéer og idealer, af passioner og partiske synspunkter, end manden på gaden, kan de så retfærdigvis betegne sig selv som "videnskabsfolk"? Fortjener enhver udtalelse, enhver hypotese eller enhver teori betegnelsen "videnskabelig", hvis den ultimativt er funderet på dogmatiske forestillinger, a priori-antagelser, eller på idéer og evalueringer der er uimodtagelige overfor argumenter, der er baseret på en mere systematisk og dispassioneret granskning af det tilgængelige bevismateriale? (Elias 1983/2007:83).

Det betød for Elias dog ingenlunde – ligesom det heller ikke for Weber betød den absolutte forvisning af værdier fra det sociologiske kald – at sociologen skulle være dispassioneret og uinteresseret i den verden, der blev undersøgt, men det betød, at udøvelsen af sociologi fordrede en delikat balance mellem subjektivitet og objektivitet, mellem involvering og distancering, såfremt man ønskede at gendrive myter snarere end at gentage dem. Det er denne delikate balancegang, som Elias demonstrerer med sublim overlegenhed i det nye og anbefalelsesværdige attenbindsværk af en af det 20. århundredes største sociologiske tænkere. Der er måske tale om en af de vigtigste nyudgivelser i sociologiens nyere historie, som kan vise sig at have grundlæggende konsekvenser for hele vores måde at tænke og udøve sociologi på.

Selvom Norbert Elias først særdeles sent i livet opnåede international anerkendelse – faktisk havde han rundet de firs år, førend f.eks. Theodor Adorno-Prisen blev ham forundt – og selvom denne anerkendelse endnu ikke er slået igennem på samme plan som sociologiens øvrige klassikere som Karl Marx,

Max Weber, Émile Durkheim og Georg Simmel, er tiden efterhånden moden til, at vi til disse fire fundamentale hjørnesteen tilføjer en femte, Norbert Elias, som netop tilbyder et nødvendigt supplement til de i forvejen imponerende grundpiller, der udgør sociologiens paradigmatisk ophav.² Det nye attenbindsværk, hvoraf jeg her blot har løftet sløret for det overordnede indtryk, vil gøre det åbenlyst for enhver, at Elias' produktivitet og originalitet berettiger en sådan position i vores videnskab.

Michael Hviid Jacobsen
E-mail: mhj@socsci.aau.dk

Noter

1. Således har flere kommentatorer og fortolkere gennem tiden noteret sig, at Elias var tilbageholdende med at henvise til andres arbejde, at man derfor skulle tyde henvisningerne mellem linierne, og at hans sparsomme referencekultur måske vidnede om, at han ikke brød sig om at give andre anerkendelse for deres teori- og begrebsudviklinger. Det mener jeg nu ikke har været hans primære motivation. I en brevudveksling med Johan Goudsblom afslørede Elias således følgende: "Jeg er ekstremt opmærksom på den kendsgerning, at andre har påvirket mig, og at jeg har lært af andre – dog ikke blot fra bøger, men også fra min livserfaring, og, såfremt jeg er blevet inspireret fra bøger, er det kun i begrænset omfang fra andre sociologers teorier" (Elias in Goudsblom 1987:329).

2. Elias' paradigmatisk eller paradigmeskabende bidrag i forhold til de i forvejen eksisterende klassiske sociologers paradigmer skal ifølge Steven Loyal og Stephen Quilley lokaliseres i to forhold. For det første lancerer Elias et sammenhængende rationale for sociologiens relative autonomi som en disciplin inden for kredsen af humanvidenskaberne, og for det andet består sociologiens særegne genstandsfelt af langsigtede transformationer i den gensidige afhængighed mellem individer og grupper (Loyal & Quilley 2004:2). I relation til det andet punkt har Johan Goudsblom beskrevet, hvordan dette genstandsfelt bygger på følgende fire grundforståelser: (1) Mennesker fødes ind i interdependensrelationer, der er med til at forme sociale figurationer, (2) disse figurationer befinder sig i konstant forandring og transformation, (3) hvor de langsigtede forandringer i sociale figurationer i vid udstrækning betragtes som uplanlagte og uforudsigelige, og (4) udviklingen af erkendelse og viden (herunder sociologisk viden) udspiller sig inden for disse sociale figurationer (Goudsblom 1977). For at anerkende Elias' særlige sociologiske perspektiv må man således godtage disse analytiske grundpræmisser.

Litteratur

- Bauman, Zygmunt 1979: "The Phenomenon of Norbert Elias". *Sociology*, 13:117-125.
- Elias, Norbert 1956: "Problems of Involvement and Detachment". *British Journal of Sociology*, 7 (3):226-252.
- Elias, Norbert 1978: *What Is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Elias, Norbert 1983/2007: *Involvement and Detachment*. Dublin: University College Dublin Press.
- Elias, Norbert 1987: "The Retreat of Sociologists into the Present". *Theory, Culture & Society*, 4 (2-3):223-248.
- Elias, Norbert 1994: *Reflections on a Life*. Cambridge: Polity Press.
- Gleichmann, Peter R., Johan Goudsblom & Hermann Korte (red.) 1977: *Human Figurations: Essays for Norbert Elias*. Amsterdam: Amsterdams Sociologisch Tijdschrift.

- Goudsblom, Johan 1977: *Sociology in the Balance: A Critical Essay*. Oxford: Blackwell.
- Goudsblom, Johan 1987: "The Sociology of Norbert Elias: Its Resonance and Significance". *Theory, Culture & Society*, 4 (2-3):323-337.
- Goudsblom, Johan & Stephen Mennell (red.) 1998: *The Norbert Elias Reader*. Oxford: Blackwell.
- Loyal, Steven & Stephen Quilley (red.) 2004: *The Sociology of Norbert Elias*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mennell, Stephen 1992: *Norbert Elias: An Introduction*. Dublin: University College Dublin Press.
- Salumets, Thomas 2001: *Norbert Elias and Human Dependencies*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Smith, Dennis 2001: *Norbert Elias and Modern Social Theory*. London: Sage Publications.
- van Krieken, Robert 1998: *Norbert Elias*. København: Hans Reitzels Forlag.